UYUSHMAGAN YOSHLARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YOSHLAR SUBMADANIYATINING TARBIYAVIY IMKONIYATLARI

Xoldorova Musharraf Latifjon qizi

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy faollikni rivojlantirish masalasi yoshlar submadaniyatining tarbiyaviy imkoniyatlari nuqtai nazaridan o'rganiladi. Milliy pedagogik meros va xalqaro nazariyalar qiyosiy tahlil qilinib, madaniy resurslarni tan olish, hamkorlikda rejalashtirish, amaliy ishtirok, institutsional sheriklik va refleksiv baholashga asoslangan model taklif etiladi. Xulosalar nazariy xususiyatga ega.

Kalit so'zlar: yoshlar, submadaniyat, ijtimoiylashuv, tarbiya, ishtirok, mas'uliyat.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda uyushmagan yoshlarning ijtimoiylashuvi faqat rasmiy ta'lim muassasalari doirasida kechmaydi. Ularning tengdoshlar guruhlari, raqamli hamjamiyatlar, sport va ijodiy birlashmalar bilan aloqalari ijtimoiy tajriba orttirishning muhim manbaidir. ijtimoiy faollikni rivojlantirish masalasini o'rganishda "uyushmagan yoshlar" atamasini shaxsning kamchiligi sifatida emas, balki muayyan institutsional tarmoqlarga doimiy jalb etilmaganlik holati sifatida tushunish lozim. Bunday yondashuv yoshlarni tamg'alash xavfini kamaytiradi va ularning mavjud ijtimoiy resurslarini aniqlash imkonini beradi. Submadaniyat ijtimoiy meyorlar, ramzlar, muloqot uslublari va jamoaviy tajribalar majmuasi sifatida pedagogik ahamiyat kasb etadi. Biroq uning har qanday ko'rinishi avtomatik ravishda ijobiy tarbiyaviy natija bermaydi. Tengdoshlar hamkorligi, ijodiy tashabbus va jamoat loyihalari kabi faoliyatlar yoshlarning mustaqil qaror qabul qilishi, hamkorlikda muammo yechishi va o'z harakatlari oqibatini baholashi bilan uyg'unlashtirilgandagina barqaror ijtimoiy samara yuzaga kelishi mumkin.

Tadqiqot muammosining dolzarbligi rasmiy institutlar taklif etadigan tadbirlar bilan yoshlarning kundalik qiziqishlari o'rtasida ba'zan kuzatiladigan tafovut bilan belgilanadi. Yoshlar o'zini erkin ifoda eta oladigan muhitga intiladi, tashkilotlar esa ko'pincha oldindan belgilangan shakl va ko'rsatkichlarga tayanadi. Mazkur tafovutni bartaraf etish uchun sheriklik, ixtiyoriy ishtirok va o'zaro ishonchga asoslangan pedagogik mexanizm zarur. Raqamli platformalar yoshlar submadaniyatining tez o'zgaruvchanligini kuchaytiradi. Internetdagi ijodiy mahsulotlar, muloqot va o'zaro baholash mahalliy jamoa faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli mediasavodxonlik, axborotni tanqidiy baholash va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalalari ijtimoiy tarbiyaning ajralmas qismiga aylanadi. Mazkur tadqiqot ushbu jarayonlarni bir-biri bilan bog'liq pedagogik omillar sifatida talqin etadi.

Yoshlarning ijtimoiy imkoniyatlari hudud, oilaviy sharoit, gender, nogironlik holati va raqamli resurslarga kirish darajasiga ko'ra farqlanishi mumkin. Shuning uchun yagona tadbirlar majmuasi hamma uchun teng natija berishi haqidagi taxmin asosli emas. Pedagogik model ishtirok uchun transport, axborot, xavfsiz makon va maslahat xizmatlari kabi amaliy shart-sharoitlarni ham nazarda tutishi kerak.

Tadqiqotning maqsadi ijtimoiy faollikni rivojlantirish bo'yicha nazariy asoslangan, ishtirokchilar huquqlarini hurmat qiladigan va amaliyotda baholash mumkin bo'lgan metodik yondashuvni ishlab chiqishdir. Maqsadga erishishda submadaniy identifikatsiya, tengdoshlar ta'siri, ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik ishtirokining mazmuni va institutsional qo'llab-quvvatlash o'rtasidagi munosabatlar tahlil qilinadi.

Zamonaviy jamiyatda uyushmagan yoshlarning ijtimoiylashuvi faqat rasmiy ta'lim muassasalari doirasida kechmaydi. Ularning tengdoshlar guruhlari, raqamli hamjamiyatlar, sport va ijodiy birlashmalar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

bilan aloqalari ijtimoiy tajriba orttirishning muhim manbaidir. ijtimoiy faollikni rivojlantirish masalasini o'rganishda "uyushmagan yoshlar" atamasini shaxsning kamchiligi sifatida emas, balki muayyan institutsional tarmoqlarga doimiy jalb etilmaganlik holati sifatida tushunish lozim. Bunday yondashuv yoshlarni tamg'alash xavfini kamaytiradi va ularning mavjud ijtimoiy resurslarini aniqlash imkonini beradi.

Submadaniyat ijtimoiy meyorlar, ramzlar, muloqot uslublari va jamoaviy tajribalar majmuasi sifatida pedagogik ahamiyat kasb etadi. Biroq uning har qanday ko'rinishi avtomatik ravishda ijobiy tarbiyaviy natija bermaydi. Tengdoshlar hamkorligi, ijodiy tashabbus va jamoat loyihalari kabi faoliyatlar yoshlarning mustaqil qaror qabul qilishi, hamkorlikda muammo yechishi va o'z harakatlari oqibatini baholashi bilan uyg'unlashtirilgandagina barqaror ijtimoiy samara yuzaga kelishi mumkin.

Tadqiqot muammosining dolzarbligi rasmiy institutlar taklif etadigan tadbirlar bilan yoshlarning kundalik qiziqishlari o'rtasida ba'zan kuzatiladigan tafovut bilan belgilanadi. Yoshlar o'zini erkin ifoda eta oladigan muhitga intiladi, tashkilotlar esa ko'pincha oldindan belgilangan shakl va ko'rsatkichlarga tayanadi. Mazkur tafovutni bartaraf etish uchun sheriklik, ixtiyoriy ishtirok va o'zaro ishonchga asoslangan pedagogik mexanizm zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Abdulla Avloniyning axloqiy tarbiyaga bag'ishlangan qarashlari shaxs kamolotini jamoa oldidagi mas'uliyat va ijtimoiy munosabatlar bilan bog'laydi. Uning asarini hozirgi yoshlar submadaniyati haqidagi empirik tadqiqot deb baholash to'g'ri emas, biroq undagi tarbiyaviy tamoyillar zamonaviy fuqarolik pozitsiyasini anglash uchun nazariy manba bo'la oladi. Abdurauf Fitrat esa oila, tarbiya va ijtimoiy muhit o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratadi. Ushbu ikki o'zbek mutafakkiri merosini qiyosiy o'qish shaxs tarbiyasini alohida nasihatlar emas, munosabatlar tizimi sifatida tahlil qilishga yordam beradi.

Xorijiy adabiyotlarda Dik Xebdij submadaniy uslubning ramziy va ijtimoiy ma'nosini tahlil qilgan, Endi Bennett esa yoshlar guruhlarining o'zgaruvchanligi va qat'iy chegaralarga sig'masligini ta'kidlagan. Bu qarashlar pedagogik amaliyotda yoshlarni bir xil xususiyatga ega guruh deb tasavvur qilishdan saqlaydi. Etyen Vengerning amaliyot hamjamiyatlari konsepsiyasi esa bilim va ko'nikmalarning birgalikdagi faoliyat orqali o'zlashtirilishini tushuntiradi.

Paulu Freyrening muloqotga asoslangan pedagogikasi yoshlarni tarbiya obyekti emas, ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida ko'rishni talab etadi. Uri Bronfenbrennerning ekologik modeli tarbiyaviy natijalar oila, tengdoshlar, mahalla va keng ijtimoiy tizimlarning o'zaro ta'sirida shakllanishini asoslaydi. Bu nazariyalar birgalikda submadaniy resurslarning pedagogik samarasi munosabatlar sifati va institutsional imkoniyatlarga bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Abdulla Avloniyning axloqiy tarbiyaga bag'ishlangan qarashlari shaxs kamolotini jamoa oldidagi mas'uliyat va ijtimoiy munosabatlar bilan bog'laydi. Uning asarini hozirgi yoshlar submadaniyati haqidagi empirik tadqiqot deb baholash to'g'ri emas, biroq undagi tarbiyaviy tamoyillar zamonaviy fuqarolik pozitsiyasini anglash uchun nazariy manba bo'la oladi. Abdurauf Fitrat esa oila, tarbiya va ijtimoiy muhit o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratadi. Ushbu ikki o'zbek mutafakkiri merosini qiyosiy o'qish shaxs tarbiyasini alohida nasihatlar emas, munosabatlar tizimi sifatida tahlil qilishga yordam beradi.

Xorijiy adabiyotlarda Dik Xebdij submadaniy uslubning ramziy va ijtimoiy ma'nosini tahlil qilgan, Endi Bennett esa yoshlar guruhlarining o'zgaruvchanligi va qat'iy chegaralarga sig'masligini ta'kidlagan. Bu qarashlar pedagogik amaliyotda yoshlarni bir xil xususiyatga ega guruh deb tasavvur qilishdan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

saqlaydi. Etyen Vengerning amaliyot hamjamiyatlari konsepsiyasi esa bilim va ko‘nikmalarning birgalikdagi faoliyat orqali o‘zlashtirilishini tushuntiradi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda nazariy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, konseptual modellashtirish va pedagogik interpretatsiya metodlaridan foydalanildi. Tahlil birligi sifatida ijtimoiy faollikni rivojlantirishga ta’sir qiluvchi tarbiyaviy tamoyillar, tengdoshlar o‘rtasidagi munosabatlar va jamoat institutlari bilan hamkorlik shartlari tanlandi. Avvalo milliy pedagogik meros va xalqaro ilmiy yondashuvlar o‘rtasidagi umumiy hamda farqli jihatlar aniqlandi; keyin ularning amaliy metodikaga tatbiq etilishi mantiqiy jihatdan baholandi.

Konseptual modellashtirishda diagnostika, hamkorlikda rejalashtirish, amaliy ishtirok, refleksiya va qayta takomillashtirish bosqichlari ajratildi. Diagnostika yoshlarning qiziqishlari va to‘siqlarini o‘rganishni; rejalashtirish esa maqsad va qoidalarni ishtirokchilar bilan kelishishni anglatadi. Amaliy bosqichda tengdoshlar hamkorligi, ijodiy tashabbus va jamoat loyihalari kabi faoliyatlar jamoat manfaati bilan bog‘lanadi. Refleksiyada ishtirokchilar o‘z hissasi, muammolar va kelgusi vazifalarni muhokama qiladi.

Baholash mezonlari sifatida ixtiyoriy ishtirokning davomiyligi, tashabbus ko‘rsatish, qaror qabul qilishdagi ishtirok, turli guruhlar bilan muloqot sifati va jamoa uchun bajarilgan ishning hujjatlashtirilgan natijasi taklif etildi. Ushbu mezonlar hozircha nazariy taklif bo‘lib, ularni amalda tasdiqlash uchun boshlang‘ich o‘lchovlar, kuzatuv, suhbat va takroriy baholash talab etiladi. Tadqiqotda o‘tkazilmagan so‘rov yoki eksperiment natijalari mavjud deb ko‘rsatilmaydi.

Metodologik yondashuvda axloqiy xavfsizlik, shaxsiy ma’lumotlarni muhofaza qilish, ishtirokning ixtiyoriyligi va kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik asosiy tamoyillar deb belgilandi. Submadaniy yetakchilar nazorat vositasi emas, hamkor sifatida qaraladi. Bu holat o‘zaro ishonchni saqlash va yoshlarning mustaqil subyektligini ta’minlash uchun zarur.

Tadqiqotda nazariy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, konseptual modellashtirish va pedagogik interpretatsiya metodlaridan foydalanildi. Tahlil birligi sifatida ijtimoiy faollikni rivojlantirishga ta’sir qiluvchi tarbiyaviy tamoyillar, tengdoshlar o‘rtasidagi munosabatlar va jamoat institutlari bilan hamkorlik shartlari tanlandi. Avvalo milliy pedagogik meros va xalqaro ilmiy yondashuvlar o‘rtasidagi umumiy hamda farqli jihatlar aniqlandi; keyin ularning amaliy metodikaga tatbiq etilishi mantiqiy jihatdan baholandi.

NATIJALAR

Nazariy tahlil natijasida ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun besh tarkibiy qismdan iborat pedagogik model asoslandi: mavjud madaniy resurslarni tan olish, maqsadlarni kelishish, tengdoshlar ishtirokidagi amaliy faoliyat, institutlararo hamkorlik va refleksiv baholash. Birinchi qism yoshlar tajribasini qadrlashga, ikkinchisi esa o‘zaro mas’uliyatni aniqlashga xizmat qiladi. Uchinchi qism ijtimoiy ko‘nikmalarni amalda namoyon etishga, to‘rtinchisi resurslar barqarorligiga, beshinchisi esa o‘rganilgan tajribani umumlashtirishga yo‘naltiriladi.

Model doirasida tengdoshlar hamkorligi, ijodiy tashabbus va jamoat loyihalari faqat tadbir shakli emas, balki jamoat muammosini aniqlash, manfaatdor tomonlar bilan maslahatlashish va amaliy yechim ishlab chiqish jarayoni sifatida tushuntirildi. Masalan, yoshlar media guruhi mahalladagi ekologik muammoni o‘rganib, aholi fikrini to‘plashi va axborot kampaniyasi o‘tkazishi mumkin. Bunda tarbiyaviy samara kontent yaratishning o‘zida emas, balki axloqiy qaror, hamkorlik va hisobdorlikda namoyon bo‘ladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tahlilda ishtirok soni va ishtirok sifati farqlanishi alohida natija sifatida ajratildi. Ko‘pchilikning tadbirga kelishi ijtimoiy mas’uliyat shakllanganini isbotlamaydi. Muhimroq mezonlar — qarorlarga ta’sir ko‘rsatish, kelishmovchiliklarni tinch hal etish, boshqalar manfaatini inobatga olish va olingan ko‘nikmalarni yangi vaziyatlarga ko‘chira bilishdir.

Shuningdek, submadaniyatning ehtimoliy salbiy ta’sirlarini umumlashtirib qoralash o‘rniga aniq xavflarni ajratish zarurligi ko‘rsatildi. Pedagogik munosabatda qonuniy madaniy ifoda erkinligi saqlangan holda, zo‘ravonlik, kamsitish va axborot manipulyatsiyasiga qarshi aniq qoidalar belgilanishi maqsadga muvofiq. Ushbu natijalar nazariy sintez xulosalari bo‘lib, ular empirik samaradorlik ko‘rsatkichlari sifatida talqin qilinmaydi.

Nazariy tahlil natijasida ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun besh tarkibiy qismdan iborat pedagogik model asoslandi: mavjud madaniy resurslarni tan olish, maqsadlarni kelishish, tengdoshlar ishtirokidagi amaliy faoliyat, institutlararo hamkorlik va refleksiv baholash. Birinchi qism yoshlar tajribasini qadrlashga, ikkinchisi esa o‘zaro mas’uliyatni aniqlashga xizmat qiladi. Uchinchi qism ijtimoiy ko‘nikmalarni amalda namoyon etishga, to‘rtinchisi resurslar barqarorligiga, beshinchisi esa o‘rganilgan tajribani umumlashtirishga yo‘naltiriladi.

MUHOKAMA

Dik Xebdij submadaniy uslubni ramziy qarshilik va ma’no ishlab chiqarish bilan bog‘lagani holda, Endi Bennett yoshlar madaniy birlashmalarining o‘zgaruvchan va ko‘pincha vaqtinchalik xususiyatiga e’tibor qaratadi. Ularning yondashuvlari o‘rtasidagi nazariy munozara ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun muhim: rasmiy tarbiya submadaniyatni to‘liq nazorat qilishga intilsa, uning mustaqil ma’nosini yo‘qotishi mumkin; faqat norasmiy munosabatlarga tayansa, barqaror resurs va teng imkoniyatlar yetishmasligi ehtimoli saqlanadi.

Paulu Freyrening muloqot pedagogikasi ushbu qarama-qarshilikni ishtirokchilar bilan teng huquqli hamkorlik orqali yumshatish imkonini beradi. Pyer Burdyening madaniy farqlanish haqidagi qarashlari esa bir madaniy uslubni boshqasidan ustun qo‘yish ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkinligini eslatadi. Masalan, raqamli texnologiyalarga yaxshi kirish imkoniyatiga ega yoshlarning loyihalari doimo yuqori baholansa, resurslari cheklangan ishtirokchilar chetda qolishi mumkin.

Shu bois taklif etilayotgan metodikada institutsional tartib va madaniy erkinlik o‘rtasida mutanosiblik saqlanishi lozim. Kelgusida mazkur model uzoq muddatli aralash metodli tadqiqotda tekshirilishi, ishtirokchilar va taqqoslash guruhlari boshlang‘ich holati hisobga olinishi, shuningdek hududiy va ijtimoiy farqlar nazorat qilinishi kerak.

Dik Xebdij submadaniy uslubni ramziy qarshilik va ma’no ishlab chiqarish bilan bog‘lagani holda, Endi Bennett yoshlar madaniy birlashmalarining o‘zgaruvchan va ko‘pincha vaqtinchalik xususiyatiga e’tibor qaratadi. Ularning yondashuvlari o‘rtasidagi nazariy munozara ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun muhim: rasmiy tarbiya submadaniyatni to‘liq nazorat qilishga intilsa, uning mustaqil ma’nosini yo‘qotishi mumkin; faqat norasmiy munosabatlarga tayansa, barqaror resurs va teng imkoniyatlar yetishmasligi ehtimoli saqlanadi.

Paulu Freyrening muloqot pedagogikasi ushbu qarama-qarshilikni ishtirokchilar bilan teng huquqli hamkorlik orqali yumshatish imkonini beradi. Pyer Burdyening madaniy farqlanish haqidagi qarashlari esa bir madaniy uslubni boshqasidan ustun qo‘yish ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkinligini eslatadi. Masalan, raqamli texnologiyalarga yaxshi kirish imkoniyatiga ega yoshlarning loyihalari doimo yuqori baholansa, resurslari cheklangan ishtirokchilar chetda qolishi mumkin.

XULOSA

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Tahlil ijtimoiy faollikni rivojlantirish uchun ishtirokchilikka, huquqlarni hurmat qilishga va teng imkoniyatlarga asoslangan yondashuv zarurligini ko‘rsatdi. Taklif etilgan model yoshlar qiziqishlarini maslahatchilik, resurslar, xavfsizlik va shaffof baholash bilan uyg‘unlashtiradi. Uning amaliy samaradorligi alohida empirik tadqiqotda tekshirilishi lozim.

Keyingi izlanishlarda hududiy farqlar, ishtirokning davomiyligi, ehtimoliy chetlashtirish holatlari va fuqarolik ko‘nikmalarining barqarorligi o‘rganilishi maqsadga muvofiq. Ishtirokchilar sonidan ko‘ra ularning qarorlarga ta’siri va jamoaga qo‘shgan hissasi muhimroq mezondir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
2. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. — Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
3. Hebdige D. Subculture: The Meaning of Style. — London: Methuen, 1979.
4. Bennett A. Subcultures or neo-tribes? Rethinking the relationship between youth, style and musical taste // Sociology. — 1999. — Vol. 33, No. 3. — P. 599–617.
5. Hall S., Jefferson T. (eds.). Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain. — London: Hutchinson, 1976.
6. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
7. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. — New York: Simon & Schuster, 2000.
8. Wenger E. Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity. — Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
9. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. — New York: Continuum, 1970.
10. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.